

საქართველოს კონსტიტუციის შემუშავება და მიღება დამფუძნებელი კრების მიერ

მალხაზ მაცაბერიძე **

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დამფუძნებელი დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ ქვეყნის ძირითადი კანონის, კონსტიტუციის შემუშავებას და მისი მიღება მიაჩნდათ ყველაზე მნიშვნელოვან მოვლენად დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ. საქართველოს დამფუძნებელი კრების მოწვევის მთავარი მიზანი, იმ დროს გაბატონებული შეხედულების თანახმად, საქართველოს სახელმწიფოებრივი მოწყობის საფუძვლების განსაზღვრა, ანუ ქვეყნის კონსტიტუციის შემუშავება იყო.

კონსტიტუციის შემუშავება - დამფუძნებელი კრების უმთავრესი ამოცანა

კონსტიტუციის შემუშავებისა და მიღების პროცესი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის არსებობის თითქმის მთელი პერიოდის მანძილზე გრძელდებოდა. ქვეყნის ძირითად კანონზე მუშაობა ჯერ კიდევ დამოუკიდებლობის გამოცხადებამდე დაიწყო, 1921 წლის 21 თებერვალს კი, როდესაც საქართველოს დამფუძნებელმა კრებამ თავის საგანგებო სხდომაზე ერთხმად მიიღო კონსტიტუცია, თბილისის მისადგომებთან ბრძოლები მიმდინარეობდა.

საქართველოს დამფუძნებელი კრების არჩევნები ჩატარდა 1919 წ. 14-16 თებერვალს. მასში დამაჯერებლად გაიმარჯვა მოიპოვა იმდროინდელი საქართველოს წამყვანმა პოლიტიკურმა ძალამ – სოციალ-დემოკრატიულმა პარტიამ. დამფუძნებელი კრების 130 ადგილიდან მათ 109 მოიპოვეს. ზაფხულში ჩატარებულმა დამატე-

** ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი. malkhaz.matsaberidze@tsu.ge

ბითმა არჩევნებმა საქართველოს იმ რაიონებში, სადაც ვერ მოხერხდა არჩევნების ჩატარება 1919 წლის თებერვალში, რამდენამდე შეამცირა სოციალ-დემოკრატიული პარტიის წარმომადგენლობა დამფუძნებელ კრებაში - 103 დეპუტატამდე, მაგრამ ამას, ბუნებრივია, არ შეუცვლია ძალთა თანაფარდობა. საქართველოს კონსტიტუციის შემუშავება და მიღება, ფაქტობრივად, ერთი პარტიის ხელში აღმოჩნდა.

საქართველოს ისტორიული არჩევანი

დრო, როდესაც იქმნებოდა საქართველოს პირველი კონსტიტუცია, კრიზისული იყო თანამედროვე ცივილიზაციის განვითარებაში. პირველი მსოფლიო ომის შედეგად გამოწვეული ნგრევისა და ქაოსის პირობებში, მემარცხენე და მემარჯვენე რადიკალები ეჭვქვეშ აყენებდნენ ტრადიციული დემოკრატიული საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ფასეულობებისა და ინსტიტუტების მნიშვნელობას. ასეთი განწყობა ჭარბობდა ხალხის ნაწილშიც. უმძიმეს პირობებში, 1918 წლის 26 მაისს საქართველომ გააკეთა ისტორიული არჩევანი – აეშენებინა დამოუკიდებელი და დემოკრატიული სახელმწიფო. მიუხედავად დამოუკიდებლობის ხანმოკლე პერიოდისა, ქართველმა ხალხმა შეძლო გამოევიწყინა ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი აღმშენებლობის უდიდესი ენერჯია.

ორი უმთავრესი პრინციპი - ერისა და პიროვნების თავისუფლება საფუძვლად დაედო საქართველოს პირველ კონსტიტუციას. ეს დოკუმენტი პირველი მსოფლიო ომის შემდგომი პერიოდის "კონსტიტუციურ ტალღაში" შედის (გერმანია 1919, ავსტრია 1920, ფინეთი 1921 და ა.შ.) და თავისი ინდივიდუალურობით, ისევე როგორც თანმიმდევრული დემოკრატიზმით, საპატიო ადგილი უკავია მსოფლიო კონსტიტუციონალიზმის ისტორიაში.

დამფუძნებელი კრების საკონსტიტუციო კომისია

საქართველოს კონსტიტუციის შემუშავება დაიწყო საქართველოს ეროვნული საბჭოს (საქართველოს პარლამენტის) მიერ შექმნილმა საკონსტიტუციო კომისიამ (1918 წ. 6 ივნისი - 1919 წ. 8 მარტი), რომლის მასალებიც გადაეცა დამფუძნებელი კრების საკონსტიტუციო კომისიას (1919 წ. 18 მარტი - 1921 წ. 21 თებერვალი).

დამფუძნებელმა კრებამ თავის მესამე სხდომაზე, 1919 წ. 18 მარტს, სხვა კომისიებთან ერთად, აირჩია საკონსტიტუციო კომისიაც 15 წევრის შემადგენლობით. მასში შევიდნენ დამფუძნებელ კრებაში არსებული პარტიული ფრაქციების წარმომადგენლები. სოციალ-დემოკრატებს კომისიაში 10 წევრი ყავდათ. 2-2 წევრით იყო წარმოდგენილი ეროვნულ-დემოკრატიული და სოციალისტ-ფედერალისტთა პარტიები, 1 სოციალისტ-რევოლუციონერი იყო. კომისიის შექმნას კამათი არ გამოუწვევია. ფრაქციებს წინასწარ ჰყავდათ განსაზღვრული თავიანთი კანდიდატები. საკონსტიტუციო კომისიაში სოციალ-დემოკრატიული პარტიიდან შევიდნენ: რ.არსენიძე, ს.ჯაფარიძე, პ.საყვარელიძე, ლ.ნათაძე, ვ. ჯაფარიძე, კ.ანდრონიკაშვილი, რ.ჩიხლაძე, მ.რუსია, გ.ფაღვა და პ.წულაია; ეროვნულ-დემოკრატებიდან – ს.კედია და გ.გვაზავა; სოციალისტ-ფედერალისტებიდან – ი.ბარათაშვილი და გ.ლასხიშვილი; სოციალისტ-რევოლუციონერებიდან – ი.გობეჩია. საკონსტიტუციო კომისიაში შემდგომ ახალი ფრაქციების წარმომადგენლებიც შეიყვანეს. კერძოდ, გრიგოლ ვეშაპელი ეროვნული პარტიიდან და ტ.ავეტისიანი დაშნაკებისგან.¹

დამფუძნებელი კრების საკონსტიტუციო კომისიის განკარგულებაში გადავიდა საქართველოს პარლამენტის საკონსტიტუციო კომისიის მასალები. მემკვიდრეობითობის უზრუნველყოფა საკონსტიტუციო კომისიის მუშაობაში მით უფრო ადვილი იყო, რომ კვლავ დომინირებდა იგივე პარტია და პარლამენტის საკონსტიტუ-

¹ სცსსა, ფ.1833, აღწ.1, საქ.181, ფურც.408

ციო კომისიის რამდენიმე წევრი (ს.ჯაფარიძე, პ.საყვარელიძე, რ.არსენიძე) აირჩიეს დამფუძნებელი კრების საკონსტიტუციო კომისიის შემადგენლობაშიც.

როგორ მუშაობდა დამფუძნებელი კრების საკონსტიტუციო კომისია

საქართველოს სახელმწიფოს ამოსავალი პრინციპები განსაზღვრული იყო 1918 წლის 26 მაისის დამოუკიდებლობის აქტში. საკონსტიტუციო კომისიის გადაწყვეტილებით, დამოუკიდებლობის აქტში ჩამოყალიბებული პრინციპები არა მარტო საფუძვლად დაედო კონსტიტუციის შესაბამის მუხლებს, არამედ თვით დამოუკიდებლობის აქტიც შესავალი ნაწილის სახით უნდა დაერთოთ კონსტიტუციისთვის. როგორც აღნიშნავდა გ.გვაზავა, დამოუკიდებლობის აქტი „არის დაბადება ჩვენი სახელმწიფოსი“, „... ეს არის ფაქტი, რომლის შემდეგაც მომდინარეობს, მოსჩქეფს ჩვენი უფლებანი...“²

თავიდანვე დაისვა საკითხი თუ „რას ნიშნავს დემოკრატიული რესპუბლიკა“³, რომელსაც აცხადებდა დამოუკიდებლობის აქტი. ამ საკითხზე ყველა პარტიამ წარმოადგინა თავისი პოზიცია. აღნიშნული საკითხის გადაწყვეტას საფუძვლად დაედო სოციალ-დემოკრატიული პარტიის წარმომადგენელთა ხედვა, რომელთა აზრითაც უნდა მომხდარიყო დემოკრატიული რესპუბლიკის ორი ფორმის - უშუალო დემოკრატიის და საპარლამენტო დემოკრატიის შეხამება.

გადაწყდა, რომ კონსტიტუცია დაეყოს თავებად, ხოლო თავები ცალკე მუხლებად. თავების შემუშავებისათვის გამოყოფილი კომისიის წევრები დამოუკიდებლად მუშაობდნენ მასზე და შემდეგ პროექტს წარუდგენდნენ საკონსტიტუციო კომისიას, რომელიც თავის სხდომაზე განიხილავდა მას.

² სცსსა: ფ.1833, აღწ.1, საქ.859, ფურც.139

³ სცსსა, ფ.1833, აღწ.1, საქ.181, ფურც.17

კონსტიტუციის პროექტის თავდაპირველი მონახაზი შემდეგნაირად ჩამოყალიბდა: 1. საზოგადო დებულებანი (რ. ჩიხლაძე, პ.საყვარელიძე); 2. სახელმწიფოებრივი ტერიტორია (პ.საყვარელიძე, რ.ჩიხლაძე); 3. საქართველოს რესპუბლიკის მოქალაქეთა უფლება-მოვალეობანი (კ.ჯაფარიძე); 4. რესპუბლიკის ჯარი (კ.ანდრონიკაშვილი); 5. სახელმწიფო ფინანსები (სპ.კედია); 6.სასამართლო (ი.ბარათაშვილი); 7. სახელმწიფო და ეკლესია (ლ.ნათაძე); 8. ადგილობრივი თვითმმართველობა (მ.რუსია); 9. პარლამენტი, 10. სახელმწიფო მოხელენი (პ.საყვარელიძე, რ.ჩიხლაძე); 11. ეროვნულ უმცირესობათა უფლება (გ.ლასხიშვილი); 12. კონსტიტუციის გადასინჯვა (გ.ნანეიშვილი); 13. საარჩევნო უფლება (გ.ფაღავა, პ.წულაია).

კომისია საკმაო ხანს მოუწია კონსტიტუციის პროექტზე მუშაობას და ბუნებრივია, გარკვეული ცვლილებები მოხდა კომისიის შემადგენლობაში. შეიცვალა ცალკეული თავების დასაწერად გამოყოფილი პირები, ასევე გარკვეული ცვლილებები შეიტანეს მომავალი კონსტიტუციის პროექტის სტრუქტურაშიც.

საკონსტიტუციო კომისიის მუშაობის შესახებ საინტერესო ცნობას გვაწვდის მისი პირველი თავმჯდომარე, შემდგომში საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის იუსტიციის მინისტრი რაჟდენ არსენიძე: „დავიწყეთ რა კონსტიტუციის პროექტის შექმნა, ჩვენ ხელთ გვქონდა მსოფლიოს ყოველი უფლებრივი, დემოკრატიული სახელმწიფოს კონსტიტუცია. ვმუშაობდით თითქმის განუწყვეტლივ, მთელი დღე-ღამე. ყოველი მუხლი, ყოველი დებულება, ყოველი აზრი იწვევდა ბევრ დავასა და შეჯახებასაც კი, მაგრამ საბოლოო ჯამში ხდებოდა შეთანხმება, ვინაიდან საკონსტიტუციო კომისიის ყოველი წევრი მთელი თავისი შეგნებით და სერიოზულობით ეპყრობოდა ამ მეტად საპასუხისმგებლო საქმეს. უნდა ითქვას, რომ ბევრი ძირითადი იდეა გადავიღეთ შვეიცარიის კონსტიტუციიდან და შევუთავსეთ საქართველოს სინამდვილეს; მაგრამ

სხვა უფლებრივი, დემოკრატიული სახელმწიფოს კონსტიტუციები-
იდანაც გამოვიყენეთ ესა თუ ის პრინციპი“⁴

**ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის მოთხოვნა
კონსტიტუციის პროექტზე მუშაობის დასაჩქარებლად**

კომისიის მიერ კონსტიტუციის პროექტის შემუშავება გაჭიან-
ურდა, რამაც ოპოზიციური პარტიების შემოფოთება გამოიწვია. 1919
წლის ოქტომბერში დამფუძნებელი კრების ეროვნულ-დემოკრატი-
ულმა ფრაქციამ საკითხი აღძრა დამფუძნებელი კრების პრეზიდი-
უმის წინაშე, რომ საკონსტიტუციო კომისიისთვის მოეთხოვათ ერ-
თი თვის ვადაში კონსტიტუციის პროექტის წარმოდგენა. ფრაქცია
აღნიშნავდა, რომ კონსტიტუციის შემუშავება დამფუძნებელი კრე-
ბის უმთავრეს დანიშნულებას წარმოადგენდა და მიუხედავად გა-
სული 7 თვისა, ამ მხრივ საქმე წინ არ წასულა. კონსტიტუციის შე-
მუშავების დაჩქარება კი აუცილებელი იყო როგორც საშინაო, ისე
საგარეო პირობებით. ქვეყნის შიგნით "ამისთანა ისტორიული აქტი
მშვიდობიან კალაპოტში ჩააყენებს ჩვენს შინაურ ცხოვრებას, გააღ-
ვიძებს ხალხში უფლებრივ შეგნებას და დაამყარებს წესიერებას“⁵

ეროვნულ-დემოკრატიული ფრაქციის აზრით, კიდევ უფრო
დიდი მნიშვნელობა ექნებოდა კონსტიტუციის მიღებას საერთაშო-
რისო თვალსაზრისით. ახლადშექმნილი სახელმწიფოების, - მათ
შორის საქართველოს ცნობა-არცნობის საკითხი პირველ მსოფლიო
ომში გამარჯვებული ქვეყნების ხელში იყო. ისინი ებრძოდნენ ბოლ-
შევიზმს, "როგორც უკიდურეს სოციალისტურ მოძრაობას". ამიტომ
დასავლეთის ქვეყნების თანაგრძნობას მოიპოვებდნენ ის ახალი სა-
ხელმწიფოები, რომელთა "ეროვნული სულისკვეთება და ნებისყო-
ფა" მიმართული იქნებოდა არა "ანარქიისა და სამოქალაქო ომისაკ-

⁴ ციტ.: ინასარიძე ვ. პატარა „ოქროს ხანა“. საქართველოს
დემოკრატიული რესპუბლიკა 1918-1921. მიუნხენი, 1984, გვ.254-255

⁵ სცსსა, ფ.1836, აღწ.1, საქ.46, ფურც.3

ენ, არამედ უფლებრივი სახელმწიფოს შექმნისა და წესიერების დამყარებისაკენ”⁶

კონსტიტუციის პროექტის შემუშავებული ნაწილების გამოქვეყნება

საკონსტიტუციო კომისიის იმდროინდელმა თავმჯდომარემ რ. არსენიძემ საპასუხოდ განაცხადა, რომ კონსტიტუციის პროექტზე მუშაობა დასასრულს უახლოვდებოდა და "კონსტიტუციის მთავარი ნაწილი უკვე მზად იყო". მან დამფუძნებელ კრებას აღუთქვა, რომ კონსტიტუციის პროექტს განსახილველად წარადგენდნენ 1920 წლის იანვარში⁷ გარდა ამისა, საკონსტიტუციო კომისიამ გადაწყვიტა საზოგადოების სამსჯავროზე გამოეტანა კონსტიტუციის პროექტის უკვე შემუშავებული თავები.⁸ ამ გადაწყვეტილების შესაბამისად, გაზეთ "საქართველოს რესპუბლიკის" 1919 წლის 285-ე და 296-ე ნომრებში დაიბეჭდა: 1. აღმასრულებელი ხელისუფლება, 2. მოქალაქეთა უფლებანი, 3. სოციალური უფლებანი, 4. სწავლა-განათლება, 5. სქესთა ურთიერთობა, 6. რესპუბლიკის სამხედრო ძალები, 7. სასამართლო, 8. სახელმწიფო და ეკლესია, 9. ადგილობრივი მმართველობანი და 10. სახელმწიფო მოხელენი.

ღონისძიებები კონსტიტუციის პროექტზე მუშაობის დასაჩქარებლად

1920 წლის იანვარში დამფუძნებელი კრების სოციალ-დემოკრატიულმა ფრაქციამ საკონსტიტუციო კომისიას გადაჭრით მოსთხოვა მუშაობის დაჩქარება.⁹ შემფოთება გამოთქვა დამფუძნებელი კრების პრეზიდიუმმაც. 1920 წლის 7 თებერვალს საკონსტიტუციო

⁶ სცსსა, ფ.1836, აღწ.1, საქ.46, ფურც.3

⁷ სცსსა, ფ.1833, აღწ.1, საქ.191, ფურც.67

⁸ სცსსა, ფ.1833, აღწ.1, საქ.180, ფურც.31

⁹ სცსსა, ფ.1833, აღწ.1, საქ.180, ფურც.62

კომისიას გაეგზავნა სპეციალური მიმართვა, რომელშიც პრეზიდენტის კომისიას შეახსენებდა ძველ დაპირებას - 1920 წლის იანვარში კონსტიტუციის პროექტზე მუშაობის დამთავრების თაობაზე და აღნიშნავდა: "იანვარმაც განვლო, მაგრამ კონსტიტუციის დამფუძნებელ კრებისათვის წარდგენისა არავითარი ნიშანი არა სჩანს, არც ის იცის პრეზიდენტმა, - სახელდობრ როდისათვის უნდა მოველოდეთ მის შემოტანას".¹⁰

კომისიის მუშაობას მართლაც სერიოზული ხარვეზები ახასიათებდა. მუშაობის ტემპი აშკარად არადაამაკმაყოფილებელი იყო. ასე მაგალითად, 1919 წლის 24 დეკემბერს დაიწყო "სოციალურ უფლებათა" დებულების განხილვა, მივიდნენ მე-7 მუხლამდე და შემდეგი სხდომისათვის გადადეს. მაგრამ ამ საკითხს მხოლოდ 1920 წ. 4 თებერვალს დაუბრუნდნენ. საკონსტიტუციო კომისიის 1920 წ. 24 იანვრის სხდომაზე პ.საყვარელიძემ წამოაყენა წინადადება, რომ კომისიის მიერ უკვე შემუშავებული ყველა მასალისათვის თავი მოეყარათ და დაებეჭდათ კონსტიტუციის პროექტი, რომელსაც დაურთებდნენ კომისიის წევრებსა და ფრაქციებს. გარდა ამისა, გამოერკვიათ, თუ "რა და რა საგანი დარჩა კიდევ განუხილველი."¹¹ ეს წინადადება კომისიამ ერთხმად მიიღო.

განხორციელდა ორგანიზებული ცვლილებებიც. რადგან საკონსტიტუციო კომისიის თავმჯდომარე რ.არსენიძე იუსტიციის მინისტრად დაინიშნა, 1920 წლის 24 იანვრის სხდომაზე დაისვა საკითხი მის ნაცვლად კომისიაში სოციალ-დემოკრატიული ფრაქციიდან ერთი წევრის მიწვევის შესახებ, რის შემდეგაც უნდა აერჩიათ კომისიის ახალი თავმჯდომარე.¹² 1920 წლის 30 იანვარს რ.არსენიძის ნაცვლად საკონსტიტუციო კომისიის წევრად ჩაირიცხა კ.ჯაფა-

¹⁰ სცსა, ფ.1833, აღწ.1, საქ.191, ფურც.67

¹¹ სცსა, ფ.1833, აღწ.1, საქ.181, ფურც.64

¹² სცსა, ფ.1833, აღწ.1, საქ.181, ფურც.65

რიძე.¹³ თუმცა, უნდა ითქვას, რომ რ.არსენიძე შემდგომშიც აქტიურად აგრძელებდა საკონსტიტუციო კომისიაში მუშაობას.

საკონსტიტუციო კომისიის 1920 წლის 4 თებერვლის სხდომაზე კომისიის თავმჯდომარედ აირჩიეს პ.საყვარელიძე, ხოლო თავმჯდომარის ამხანაგად ს.ჯაფარიძე.¹⁴ მომხდარი ცვლილება მართლაც დაეტყო კომისიის მუშაობას. ამაზე მეტყველებს ისიც, რომ მოწესრიგდა საკონსტიტუციო კომისიის ოქმები. ისინი კარგად გამართული, გადაბეჭდილი და ხშირად, თავმჯდომარის მიერ არის რედაქტირებული.

კონსტიტუციის პროექტის შემუშავების დაგვიანებით გამოწვეული უკმაყოფილების გასაწელებლად საკონსტიტუციო კომისიამ კვლავ გადაწყვიტა გამოექვეყნებინა პროექტის უკვე შემუშავებული თავები. გაზეთ "საქართველოს რესპუბლიკის" 1920 წლის 17 თებერვლის ნომერში დაიბეჭდა "საქართველოს რესპუბლიკის კონსტიტუციის პროექტის" დებულებანი: 1. სახელმწიფო ფინანსები; 2.სახელმწიფო ტერიტორია; 3. საზოგადო დებულებანი; 4.პარლამენტი და 5.მოქალაქეობა.

აღსანიშნავია, რომ ამავე გაზეთში 1920 წლის იანვრის ბოლოდან აპრილის დამდეგამდე იბეჭდებოდა პ.საყვარელიძის წერილების სერია საქართველოს კონსტიტუციაზე. ეს იყო პროექტის უკვე გამოქვეყნებული თავების ძირითადი დებულებების კომენტარები და მიზნად ისახავდა საზოგადოების ყურადღების გაზრდას საკონსტიტუციო საკითხებისადმი. 1920 წლის გაზაფხულზე საკონსტიტუციო კომისიამ განსაკუთრებული ყურადღება დაუთმო ეროვნულ უმცირესობათა უფლებების შესახებ სპეციალური თავის შემუშავებას და ამას საკმაოდ დრო მოაწოდოდა.

¹³ სცსსა, ფ.1833, აღწ.1, საქ.181, ფურც.411

¹⁴ სცსსა, ფ.1833, აღწ.1, საქ.181, ფურც.66

კონსტიტუციის პროექტის საბოლოო რედაქტირება საკონსტიტუციო კომისიის მიერ

საკონსტიტუციო კომისიის 1920 წლის 14 თებერვლის სხდომაზე იმსჯელეს კონსტიტუციის დალაგების სისტემაზე. პ.საყვარელიძის სიტყვით, კონსტიტუცია უნდა დაეყოს თავებად და შემდეგ მუხლებად. "ასეთი სისტემა საუკეთესოდ უნდა ჩაითვალოს, რომ ბუნდოვანობა თავიდან ავიცილოთ".¹⁵

საკონსტიტუციო კომისიის 1920 წლის 6 მარტის სხდომაზე აირჩიეს ე.წ. "მცირე კომისია", რომელშიც შევიდნენ ა.ჩხენკელი, პ.საყვარელიძე და გ.გვაზავა. მიიწვიეს აგრეთვე იუსტიციის მინისტრი, კომისიის ყოფილი თავმჯდომარე რ.არსენიძე. მცირე კომისიის მოვალეობა იყო "კონსტიტუციის გადასინჯვა, კომენტარების განხილვა და მისი სისტემაში მოყვანა". მცირე კომისიას განხილული მასალები თანდათანობით უნდა გადაეცა „დიდი“ კომისიისათვის, ამ უკანასკნელის მიერ საბოლოო დასკვნის გამოსატანად.¹⁶ "გადასინჯვა" გულისხმობდა კონსტიტუციის პროექტის უკვე შემუშავებული ნაწილების ხელახლა განხილვას ცალკეულ შესწორებათა შეტანის მიზნით. გადაწყდა, რომ ეს მოხდებოდა ცალკე თავების მიხედვით და განსახილველი თავები წინასწარ უნდა ეცნობებინათ ავტორებისათვის.

საკონსტიტუციო კომისიის 6 მარტის სხდომაზე "მცირე კომისიასთან" ერთად შეიქმნა სარედაქციო კომისია, რომელსაც დაევალა "კონსტიტუციის რედაქციული გასწორება". საკონსტიტუციო კომისიიდან მის შემადგენლობაში აირჩიეს ა.ჩხენკელი, პ.საყვარელიძე და გ.გვაზავა. ასევე მიიწვიეს ცნობილი მოღვაწეები: კ.ნინიძე, ივ.ჯავახიშვილი, ივ.გომართელი, გრ.ყიფშიძე, ექ.თაყაიშვილი, ვ.ყიფიანი და ივ.კარიჭაშვილი.

¹⁵ სცსა, ფ.1833, აღწ.1, საქ.180, ფურც.160

¹⁶ სცსა, ფ.1833, აღწ.1, საქ.181, ფურც.139

გადაწყვეტილება კონსტიტუციის პროექტის გამოქვეყნების შესახებ

საკონსტიტუციო კომისიის 1920 წლის 21 აპრილის სხდომაზე, როდესაც კონსტიტუციის პროექტზე მუშაობა დასასრულს უახლოვდებოდა, დაისვა მისი გამოცემის საკითხი. ადრე კომისიას გადაწყვეტილი ჰქონდა კონსტიტუციის პროექტის გამოცემა კომენტარებთან ერთად. ამ დროისათვის ჯერ კიდევ არ იყო მზად ყველა თავის კომენტარი. ამავ დროს, კომისია დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა კომენტარების გამოცემას. პ.საყვარელიძის სიტყვით, "ეს დიდი მნიშვნელობის მასალა იქნება ისტორიისათვის და მერე საზოგადოებასაც დღეს გაუადვილებს კონსტიტუციის გაცნობასა და შესწავლას."¹⁷

კომისიის ყველა წევრი იმ აზრის იყო, რომ კომენტარები უსათუოდ უნდა გამოექვეყნებინათ. ამიტომ ძალაში დატოვეს ადრინდელი დადგენილება კომენტარების გამოცემის შესახებ. მაგრამ ამავ დროს გადაწყვიტეს, რომ კომენტარების მოუმზადებლობის გამო კონსტიტუცია დაებეჭდათ "პროექტის სახით უკომენტაროდ."¹⁸

1920 წლის 22 მაისის სხდომაზე საკონსტიტუციო კომისიამ საბოლოოდ დაადგინა, რომ "კონსტიტუციის პროექტი დაიბეჭდოს უკომენტაროდ ფართო საზოგადოების გასაცნობად"¹⁹ და ამისათვის დამფუძნებელი კრების პრეზიდიუმის ნებართვა ითხოვა. საკონსტიტუციო კომისიის 1920 წლის 2 ივნისის სხდომაზე წაიკითხეს სარედაქციო კომისიის მიერ შესწორებული კონსტიტუციის პროექტის ტექსტი. საჭიროდ მიიჩნიეს ზოგიერთი მცირე შესწორების შეტანა. ამავ დროს დაადგინეს, რომ ტექსტში ახალი დამატებები აღარ შეეტანათ და "კონსტიტუცია დღესვე მიცემულ იქნეს დასაბეჭ-

¹⁷ სცსსა, ფ.1833, აღწ.1, საქ.181, ფურც.210

¹⁸ სცსსა, ფ.1833, აღწ.1, საქ.181, ფურც.210

¹⁹ სცსსა, ფ.1833, აღწ.1, საქ.181, ფურც.249

დად". აუცილებელი შესწორებების შეტანა დაევალა მცირე კომისიას, რომელსაც შესწორებები უნდა შეეტანა უკვე სტამბურად აწყობილ ტექსტში კორექტურის სახით.²⁰

კონსტიტუციის პროექტის გამოქვეყნება

1920 წლის 8 ივნისს საკონსტიტუციო კომისიამ დამფუძნებელი კრების პრეზიდიუმს გაუგზავნა სტამბიდან გამოტანილი კონსტიტუციის პროექტის ანაბეჭდი. კომისია აღნიშნავდა, რომ შედგენილია აგრეთვე "განმარტებითი წერილი" – დაახლოებით 300 გვერდის მოცულობისა. რადგანაც მისი დაბეჭდვა დიდ დროს მოითხოვდა, სჭირდებოდა რედაქტირება და ზოგან კი "საშინაარსო შესწორებანი" და, ამასთან, "კონსტიტუციის პროექტის წარმოდგენა ისედაც დაგვიანდა", ამიტომ დაიბეჭდა მხოლოდ პროექტი, "განმარტება" კი დატოვებული იქნა "როგორც მასალა, რომელიც შეიძლება შემდგომი იქნეს გამოცემული და რომლითაც სარგებლობა ამა თუ იმ საკითხის გასარკვევად ახლაც შეიძლება".²¹ უნდა ითქვას, რომ საკონსტიტუციო კომისიის მასალებში აღნიშნული "განმარტებითი წერილი" მთლიანი სახით არაა შემონახული, თუმცა, როგორც ჩანს, მის ნაწილებს წარმოადგენს იქ დაცული კონსტიტუციის ცალკეული თავების კომენტარები.

1920 წლის 9 ივნისს დამფუძნებელი კრების პრეზიდიუმმა იმსჯელა საკონსტიტუციო კომისიის მიერ წარმოდგენილი კონსტიტუციის პროექტის შესახებ და დაადგინა, რომ "კონსტიტუციის პროექტი დაბეჭდისთანავე დაეგზავნოს დამფუძნებელი კრების ფრაქციათ, თვითეულ წევრს, მთავრობას და უწყებათ".²² რაც შეეხება დამფუძნებელი კრებისათვის კონსტიტუციის პროექტის განსახილველად გადაცემის საკითხს, იგი ცალკე უნდა გადაეწყვიტათ.

²⁰ სცსსა, ფ.1833, აღწ.1, საქ.181, ფურც.265

²¹ სცსსა, ფ.1833, აღწ.1, საქ.181, ფურც.136

²² სცსსა, ფ.1833, აღწ.1, საქ.863, ფურც.22

1920 წლის ივნისში გამოქვეყნებული საქართველოს კონსტიტუციის პროექტი შედგება 17 თავისა და 166 მუხლისაგან. საკონსტიტუციო კომისია დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა პროექტის სტრუქტურას. როგორც პ.საყვარელიძე აღნიშნავდა, საკონსტიტუციო კომისიას სურდა, რომ "საქართველოს კონსტიტუციაში სათაურებს შეესაბამებოდეს მათი შინაარსი, რომ ის ნათლად და მარტივად იყოს შედგენილი და ამავე დროს ადვილი შესასწავლიც იქნეს".²³ კონსტიტუციის პროექტის სტრუქტურა უცვლელად მიიღო შემდგომში დამფუძნებელმა კრებამ.

კონსტიტუციის პროექტის დამფუძნებელ კრებაში

„დაუყოვნებლივ განხილვის“ დაწყების იდეა

კონსტიტუციის პროექტის გამოქვეყნებისა და სოციალ-დემოკრატიული პარტიის მე-2 ყრილობის მიერ საკონსტიტუციო საკითხების განხილვის შემდეგ ამ პარტიის ხელმძღვანელობის ნაწილს აზრად მოუვიდა, რომ დამფუძნებელ კრებას დაუყოვნებლივ დაეწყო კონსტიტუციის პროექტის განხილვა. საქართველოს ს.-დ. მუშათა პარტიის ცენტრალური კომიტეტის პრეზიდიუმის სხდომაზე 1920 წლის 8 ივლისს, ნ.რამიშვილის თავმჯდომარეობით (ესწრებოდნენ ალ.ლომთათიძე, ი.სალაყაია, ვ.წულაძე, ი.ბადრიძე, ს.ჯიბლაძე) დაადგინეს, რომ დამფუძნებელი კრება "აუცილებლად შეუდგეს... ეხლავე კონსტიტუციისა და ბიუჯეტის განხილვას".²⁴

საკითხს კვლავ დაუბრუნდნენ 1920 წლის 11 ივლისს ცენტრალური კომიტეტის სხდომაზე (ესწრებოდნენ: ნ.რამიშვილი, ა.დგებუაძე, ვ.წულაძე, ი.სალაყაია, ე.გეგეჭკორი, ს.დევიდარიანი, ბ.მიკიტუმოვი, ნ.ხომერიკი, ს.ჯიბლაძე, ნ.ჟორდანია, ა.ჩხენკელი). ვ.გეგეჭკორი მოითხოვდა დამფუძნებელ კრებაში კონსტიტუციის პროექტის განხილვის დაუყოვნებლივ დაწყებას, რადგანაც კონსტიტუცი-

²³ "საქართველოს რესპუბლიკა". 1920 წელი, 8 თებერვალი

²⁴ სცსსა, ფ.1825, აღწ.1, საქ.130, ფურც.92

ის მიღება საჭირო იყო "საგარეო საქმისათვის" - ხელს შეუწყობდა რესპუბლიკის იურიდიულ ცნობას.²⁵ ამის წინააღმდეგ გამოვიდა ნ.ჟორდანიას და აღნიშნა, რომ შეუძლებელი იყო კონსტიტუციის პროექტის განხილვის დაუყოვნებლივ დაწყება და დაასახელა რამდენიმე მიზეზი: ა) სხვა პარტიები მზად არ იყვნენ კონსტიტუციის განხილვის დაწყებისათვის და ამიტომ "წინააღმდეგნი არიან, რომ ეხლა შევუდგეთ განხილვას"; ბ) საექვო იყო ქვორუმის შედგენა, რადგანაც შეიძლებოდა სხვა პარტიების დეპუტატები "ეხლავე ყველანი დასასვენებლად წავიდნენ" და მაშინ ქვორუმის შესადგენად სხდომას მინისტრებიც უნდა დასწრებოდნენ; გ) გარდა ამისა "ყოვლად შეუძლებელი" იყო, რომ მარტო სოციალ-დემოკრატიის წარმომადგენლებს განეხილათ და მიეღოთ კონსტიტუცია სხვა პარტიების მონაწილეობის გარეშე, "ამაზე ატყდებოდა დიდი დავა და უკმაყოფილება პარტიებში"; დ) ამავე დროს, კონსტიტუციის განხილვის წინ აუცილებელი იყო პრესაში კამპანიის დაწყება, ამ საკითხზე "ბევრი უნდა იწერებოდეს". ამ მიზეზების გამო, ნ.ჟორდანიას განცხადებით, "მთავრობამ გადასდო კონსტიტუციის განხილვა".²⁶

კამათში სხვებმაც მიიღეს მონაწილეობა და სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ხელმძღვანელობის უმრავლესობა კონსტიტუციის განხილვის გადადების წინააღმდეგი აღმოჩნდა. ამიტომ დაადგინეს: "არ გადაიდვას. შეუდგენენ ეხლავე განხილვას. იქნეს გენერალური დებატები, შემდეგ ჩვენი ფრაქციიდან განაცხადებენ, რომ შესწორებები გვაქვს და კომისიას მიეცემა წინადადება რომ იმუშაონ"²⁷ თუმცა, საბოლოოდ, დამფუძნებელი კრების მიერ კონსტიტუციის პროექტის განხილვის დაუყოვნებლივ დაწყების მცდელობა უშედეგო აღმოჩნდა.

²⁵ სცსსა, ფ.1825, აღწ.1, საქ.129, ფურც.52

²⁶ სცსსა, ფ.1825, აღწ.1, საქ.129, ფურც.52

²⁷ სცსსა, ფ.1825, აღწ.1, საქ.129, ფურც.53

კონსტიტუციის პროექტის განხილვის რეგლამენტის შემუშავება

დამფუძნებელი კრების რეგლამენტით განსაზღვრული არ იყო კონსტიტუციის პროექტის განხილვის განსაკუთრებული წესი. ამის გამო, როდესაც დღის წესრიგში დადგა პროექტის განხილვა, თავისთავად წამოიჭრა საკითხი - განეხილათ იმავე წესით, როგორც ჩვეულებრივი კანონი, თუ შეემუშავებინათ ცალკე რეგლამენტი. საბოლოოდ გადაწყვიტეს, რომ კონსტიტუციის პროექტი ჩვეულებრივი სამი წაკითხვის ნაცვლად ხუთი წაკითხვით უნდა განეხილათ: პირველი წაკითხვა - კონსტიტუციის ძირითადი კანონების ზოგადი განხილვა; მეორე წაკითხვა - კონსტიტუციის პროექტის ცალკეული თავების ძირითად დებულებათა ზოგადი განხილვა; მესამე წაკითხვა - ცალკეული თავების მუხლობრივი განხილვა; მეოთხე წაკითხვა - ცალკეულ თავებს შორის წინააღმდეგობათა დასაძლევად შემოტანილი შესწორებებისა და ცვლილებების განხილვა; მეხუთე წაკითხვა - მთლიანი ტექსტის საბოლოო რედაქცია. მეორე და მესამე კითხვას შორის აუცილებელი იყო 10-დღიანი შუალედი, რომლის გამოყენებაც ცალკეული თავების განსახილველად შეიძლებოდა.

კონსტიტუციის პროექტის განხილვის დაწყება

1920 წლის 24 ნოემბერს დამფუძნებელი კრების მეორე სესიის 59-ე საგანგებო სხდომაზე დაიწყო კონსტიტუციის პროექტის განხილვა. მოხსენებით გამოვიდა საკონსტიტუციო კომისიის თავმჯდომარე პ.საყვარელიძე, რასაც მოჰყვა პარტიების წარმომადგენელთა ვრცელი მოხსენებები. დამფუძნებელი კრების 8 დეკემბრის სხდომის შემდეგ კონსტიტუციის პროექტის შესახებ თავიანთი პოზიცია უკვე ოფიციალურად ჰქონდათ ჩამოყალიბებული საქართველოს წამყვან პოლიტიკურ ძალებს.

კონსტიტუციის განხილვისადმი მიძღვნილმა პირველივე სხდომებმა აჩვენა, რომ განხილვას დიდი დრო დასჭირდებოდა და კვირაში ერთი სხდომა საკმარისი არ იყო. ამიტომ, კონსტიტუციის

პროექტის განხილვის დაჩქარების მიზნით, დამფუძნებელი კრების პრეზიდიუმისა და ფრაქციების წარმომადგენლების შეერთებულმა სხდომამ 1920 წ. 7 დეკემბერს ერთხმად დაადგინა, რომ კონსტიტუციის განხილვას, ოთხშაბათის გარდა, დათმობოდა კიდევ ერთი დღე საკუთრად; ასეთ დღედ დასახელდა კვირა, 12-15 საათებს შორის. დამფუძნებელი კრების მუშაობაში სამშაბათი რჩებოდა ჩვეულებრივი საკანონმდებლო საკითხებისათვის, პარასკევი დაეთმობოდა სასწრაფო საკითხებს და, თუ დრო დარჩებოდა, ეს დროც კონსტიტუციის განხილვას უნდა მოხმარებოდა.²⁸ კონსტიტუციის განხილვის წესის აღნიშნული დამატება დაადასტურა დამფუძნებელი კრების 7 დეკემბრის სხდომამ.²⁹

დისკუსია ცენტრალური ხელისუფლების მოწყობის თაობაზე

საკონსტიტუციო კომისიის მოხსენება ფაქტობრივად გამოხატავდა სოციალ-დემოკრატიული პარტიის პოზიციას, მაგრამ რიგი პრინციპული მნიშვნელობის საკითხებზე პარტიაში საერთო თვალსაზრისი არ არსებობდა. ეს კარგად გამოჩნდა ნ.ჟორდანიას გამოსვლის შემდეგ. მან ყურადღება გაამახვილა სახელმწიფოებრივი მოწყობის ძირითად საკითხებზე და სასტიკად გააკრიტიკა კონსტიტუციის პროექტის შესაბამისი ნაწილი. პირველ რიგში მას შეუძლებლად მიაჩნდა უშუალო დემოკრატიის ინსტიტუტების – რეფერენდუმისა და საკანონმდებლო ინიციატივის შეთავსება პარლამენტარიზმთან. საპარლამენტო სისტემის დროს მთავრობა დგება და იშლება საპარლამენტო უმრავლესობის სურვილის მიხედვით. საპარლამენტო სისტემა გულისხმობს სამთავრობო კრიზისებს, რაც შეიძლება მოჰყვეს პარლამენტთან უთანხმოებას კერძო პრაქტიკული ხასიათის საკითხებთან დაკავშირებითაც. თუ პარლამენტს მოსწონს მთავრობის საერთო პოლიტიკური ხაზი, ცალკეულ საკითხებზე

²⁸ სცსსა, ფ.1833, აღწ.1, საქ.863, ფურც.84

²⁹ სცსსა: ფ.1833, აღწ.1, საქ.736, ფურც.226

უთანხმოების შემთხვევაში მთავრობა უნდა ემორჩილებოდეს პარლამენტის დადგენილებას და ასრულებდეს მას.

პროექტის მეორე მნიშვნელოვანი წინააღმდეგობა, ნ.ჟორდანიას აზრით, პრეზიდენტის ფუნქციის უარყოფა იყო. მისი განცხადებით, აღნიშნული სისტემა "პარლამენტარიზმის ღვიძლი შვილია... პარლამენტარიზმიდან უეჭველად გამომდინარეობს პრეზიდენტის არსებობა". კერძოდ, მთავრობის კრიზისის დროს პრეზიდენტი აგრძელებს საქმიანობას და საჭირო გადაწყვეტილებებს ღებულობს. ნ.ჟორდანიას მიაჩნდა, რომ უნდა განხორციელებულიყო "პარლამენტარიზმის და დემოკრატიზმის სისტემების" ისეთი შეერთება, რომელიც დასძლევდა პროექტის თანდაყოლილ ნაკლს. მას საჭიროდ მიაჩნდა მთავრობის თავმჯდომარის გარკვეული ვადით არჩევა, რომელსაც დაეკისრებოდა "ფუნქცია პრეზიდენტისა, სახელმწიფო წარმომადგენლობა". კონსტიტუციის პროექტის ზოგადი განხილვის დროს კამათი ძირითადად გაიშალა ნ.ჟორდანიას მიერ წამოჭრილ საკითხებზე. მით უმეტეს, რომ ეროვნულ-დემოკრატიული ფრაქციის წარმომადგენელმა გ.გვაზავამ თავის გამოსვლებში სწორედ აღნიშნულ საკითხებზე გაამახვილა ყურადღება და გადაჭრით მოითხოვა პრეზიდენტის თანამდებობის შემოღება.

ესერების მიერ ალტერნატიული კონსტიტუციის პროექტის წარმოდგენა

დამფუძნებელი კრების 1920 წლის 15 დეკემბრის სხდომაზე ილ. ნუცუბიძემ დამფუძნებელ კრებას წარუდგინა ესერთა მიერ შემუშავებული კონსტიტუციის პროექტი და ამით დაადგინა საკონსტიტუციო კომისიის მიერ შემუშავებული პროექტის სრული უარყოფის გზას. როგორც ჩანს, ესერები იმედოვნებდნენ, რომ დამფუძნებელი კრება თანაბრად განიხილავდა ორივე პროექტს და მათ შესაძლებლობა მიეცემოდათ, დანარჩენ პარტიებისგან მკვეთრად გამოიჯვნით, ხალხის თვალში აქმაღლებინათ ავტორიტეტი, საკუთარი

პროექტი "ხალხის ინტერესების ჭეშმარიტ გამომხატველად" წარმოედგინათ.

ესერების მიერ კონსტიტუციის ალტერნატიული პროექტის წამოყენება არა მარტო სოციალ-დემოკრატიუბმა, არამედ სხვა პარტიებმაც დაგმეს (12, 1921, 13 თებერვალი). გადაწყდა, რომ ესერების კონსტიტუციის პროექტს დამფუძნებელი კრება არ განიხილავდა. ესერების ფრაქციას შეეძლო კონსტიტუციის პროექტის განხილვის დროს სათანადო შესწორებების შეტანა.

ფრაქციების წინადადებების განხილვა კონსტიტუციის პროექტთან დაკავშირებით

კონსტიტუციის პროექტის განხილვის წესის შესაბამისად, ფრაქციები თავიანთ შესწორებებს თავების მიხედვით, განსაზღვრულ ვადაში წარუდგენდნენ ხოლმე დამფუძნებელი კრების პრეზიდიუმს. შემდეგ შესწორებები ეგზავნებოდა საკონსტიტუციო კომისიას დასკვნისათვის. საკონსტიტუციო კომისია თავის სხდომაზე განიხილავდა ფრაქციათა წინადადებებს და ზოგიერთ მათგანს მისაღებად მიიჩნევდა (ძირითადად სოციალ-დემოკრატიული ფრაქციის მიერ შეტანილს). ფრაქციათა წინადადებანი, საკონსტიტუციო კომისიის დასკვნით, შესაბამისი თავის მუხლობრივი განხილვის წინ ეგზავნებოდა ყველა ფრაქციას, დამფუძნებელი კრების სხდომაზე განიხილებოდა ყოველი მუხლის შესწორებანი და საბოლოოდ განისაზღვრებოდა, თუ რა იქნებოდა მათგან მიღებული. დამფუძნებელმა კრებამ, თავისი შემადგენლობიდან გამომდინარე, ძირითადად მიიღო სოციალ-დემოკრატიული პარტიის მიერ წარდგენილი შესწორებანი.

დისკუსია კონსტიტუციის მიღების პროცედურის თაობაზე

პროექტის განხილვის დროს ცხარე კამათი გამოიწვია, თუ ვის უნდა მიეღო კონსტიტუცია. გამოიკვეთა ორი თვალსაზრისი: 1. კონსტიტუცია უნდა მიიღოს დამფუძნებელმა კრებამ, 2. კონსტი-

ტუციის მისაღებად საჭიროა რეფერენდუმის მოწყობა _ კონსტიტუციის გატანა ხალხის სამსჯავროზე. ორივე მხარეს თავისი არგუმენტები ქონდა. რეფერენდუმის მომხრენი ასაბუთებდნენ, რომ უაღრესად დემოკრატიული და ლოგიკური ნაბიჯი იქნებოდა კონსტიტუციის დამტკიცება რეფერენდუმის გზით - თუ კონსტიტუციაში შეტანილი ცვლილება "ძალაში შედის მხოლოდ ხალხის უმრავლესობის მიერ დადასტურების შემდეგ" (კონსტიტუციის 147-ე მუხლი), მაშინ თავად კონსტიტუციის მისაღებადაც აუცილებელი უნდა ყოფილიყო ხალხის დასტური.

სოციალისტ-ფედერალისტი ს.დადიანი, მხარს უჭერდა რა რეფერენდუმის ჩატარებას, აღნიშნავდა, რომ თუკი ხალხს კონსტიტუციით აქვს მასში ცვლილებების შეტანის უფლება, "ულოდიკობა იქნებოდა თავიდანვე არ დავეკითხოთ ამ ხალხს _ სურს თუ არა ეს კონსტიტუცია". რადგანაც ხალხია "ერთადერთი მატარებელი სუვერენობისა", ამიტომ "დამფუძნებელ კრებას არ შეუძლია რაიმე უწყალობოს, მიანიჭოს ხალხს. ვინაიდან დამფუძნებელი კრებაც თავის უფლებებს იღებს ხალხიდან".³⁰ კონსტიტუციის პროექტის რეფერენდუმზე გატანას განსაკუთრებით გადაჭრით მოითხოვდნენ ესერები, იმ იმედით, რომ ხალხი უარყოფდა საკონსტიტუციო კომისიის მიერ შემუშავებულ პროექტს და გზა გაეხსნებოდა მათი პარტიის მიერ შემუშავებულ კონსტიტუციას.

თუმცა, საკონსტიტუციო კომისიაში უმრავლესობას მაინც რეფერენდუმის მოწინააღმდეგენი შეადგენდნენ. მათი აზრით, დამფუძნებელი კრება არჩეული იყო სწორედ კონსტიტუციის მისაღებად. აღნიშნული საკითხის გადაწყვეტა, რა თქმა უნდა, დამოკიდებული იყო სოციალ-დემოკრატიული პარტიის პოზიციაზე. საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის კონფერენციამ (1921 წ. 19-20 იანვარი) საჭიროდ მიიჩნია კონსტიტუციის მიღების დაჩქარება და ამიტომ, საბოლოოდ უარყო რეფერენდუმის ჩატარების იდე-

³⁰ "სახალხო საქმე", 1920 წელი, 21 ოქტომბერი

აც.³¹ მაგრამ დამფუძნებელ კრებას კონსტიტუციის მიღება მოუხდა ისეთ პირობებში, რომელსაც, ალბათ, ვერავინ წარმოიდგენდა.

როდის დაამთავრებდა დამფუძნებელი კრება კონსტიტუციის განხილვას

იმდროინდელ მმართველ პარტიას, სოციალ-დემოკრატობას, რომელსაც დამფუძნებელ კრებაში საკონსტიტუციო უმრავლესობა ქონდა, კონსტიტუციის მიღება მოკლე ვადაში შეეძლო, მაგრამ საჭიროდ ჩათვალა კონსტიტუციურ საკითხებზე ფართო დისკუსიის გამართვა და ყველა ოპოზიციურ ძალას მიეცა საშუალება თავისი მოსაზრებები დაწვრილებით წარმოედგინა. ამან ბუნებრივია, კონსტიტუციის მიღება გააჭიანურა 1921 წლის თებერვალ-მარტის ომი როცა დაიწყო, საქართველოს დამფუძნებელი კრება კონსტიტუციის პროექტზე მუშაობას აგრძელებდა. დასრულებული იყო პროექტის ზოგადი და თავობრივი განხილვა, მიმდინარეობდა კონსტიტუციის პროექტის განხილვა ცალკეული მუხლების მიხედვით. 1921 წლის 16 თებერვალს დანიშნული იყო დამფუძნებელი კრების სხდომა, რომლის დღის წესრიგში მუხლობრივი განხილვისათვის შეტანილი იყო კონსტიტუციის პროექტის მე-7 - მე-15 თავები, ხოლო 17 თებერვალს კონსტიტუციის პროექტის ბოლო ორი თავი. ამით დამთავრდებოდა მუხლობრივი განხილვა. რაც შეეხება თავებს შორის შესაძლო წინააღმდეგობათა შესწორებას და ტექსტის საერთო რედაქციას _ ეს დიდ დროს არ დაიკავებდა.

საბჭოთა რუსეთის თავდასხმა რომ არა, კონსტიტუციის მიღებას, სადღაც გაზაფხულზე დაამთავრებდნენ, შეიძლება ეს 12 მარტისთვის - დამფუძნებელი კრების გახსნის დღისათვისაც დაემთხვიათ. შემოდგომაზე კი საპარლამენტო არჩევნები ჩატარდებოდა. 1921 წლის კონსტიტუციის 61-ე მუხლში ნათქვამი იყო: "პარლამენტი იკრიბება ყოველწლივ ნოემბრის პირველ კვირა დღეს. ახალი

³¹ „ერთობა“, 1921 წელი, 23 იანვარი

პარლამენტის არჩევნები ინიშნება შემოდგომაზე, ერთსა და იმავე დროს მთელს რესპუბლიკაში, იმ ვარაუდით, რომ ახლად არჩეული დეპუტატები დაესწრნენ პარლამენტის გახსნას".

მოვლენები, სამწუხაროდ სხვანაირად წარიმართა..

ომის დაწყება და კონსტიტუციის მიღება

რუსეთის წითელი არმიის თავდასხმა და ომის დაწყება, თბილისთან მიმდინარე ბრძოლები, ბუნებრივია, აისახა დამფუძნებელი კრების მუშაობაზე. უფრო დაჩქარდა კონსტიტუციის პროექტის განხილვა. გამომსვლელები ცდილობდნენ მოკლედ და ზუსტად ჩამოეყალიბებინათ თავიანთი პოზიცია. 1921 წლის 21 თებერვალს საქართველოს დამფუძნებელმა კრებამ თავის საგანგებო სხდომაზე ერთხმად მიიღო საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის კონსტიტუცია, რითაც შეასრულა თავისი ძირითადი ამოცანა.

ომი რომ არა, კონსტიტუციის მიღებას საზოგადოებრივი ზეიმის სახე მიეცემოდა და ფართოდ აღინიშნებოდა. საომარ ვითარებაში კი ამის დრო არ იყო. იმდროინდელ გაზეთებში გამოქვეყნდა მოკლე ცნობები ამ დიდმნიშვნელოვანი მოვლენის შესახებ: "გუშინ დამფუძნებელმა კრებამ გამართა საგანგებო სხდომა კონსტიტუციის მისაღებად", - იუწყებოდა გაზეთი "საქართველო".³² "თებერვლის 21-ს საღამოს სხდომაზე დამფუძნებელმა კრებამ ზარბაზნების გრიალში და ომის აღში გახვეულმა დაამთავრა კონსტიტუციის განხილვა და საბოლოოდ მიიღო ის", - აღნიშნავდა "სახალხო საქმე".³³ გაზეთი "ერთობა" წერდა: "ზარბაზნების დგანდგარში და ტყვის ზუზუნში მოუხდა დამფუძნებელ კრებას დაწყებული საშვილიშვილო საქმის დამთავრება... დღეს საქართველოს აქვს თავის კონსტიტუცია, თა-

³² „საქართველო“, 1921 წელი, 22 თებერვალი

³³ „სახალხო საქმე“, 1921 წელი, 24 თებერვალი

ვის პოლიტიკური სახე, რომლითაც იგი თამამად და ამაყად წარდგება მსოფლიოს წინაშე".³⁴

1921 წლის კონსტიტუცია - თანხმობის საფუძველი იმდროინდელი ქართული საზოგადოებისათვის

საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუცია შეიქმნა იმ სახით, როგორც ეს წარმოედგინა იმდროინდელ წამყვან პოლიტიკურ ძალას - სოციალ-დემოკრატებს. სხვანაირად ეს შეუძლებელიც იყო. სოციალ-დემოკრატების უმრავლესობას კარგად ესმოდა, რომ მათი პარტიული მიზანი - სოციალიზმის მშენებლობის დაწყება საქართველოში ნაადრევი იყო და მიუხედავად ასეთი ცალკეული მოთხოვნებისა, მკაფიოდ გაიმიჯნა ერთმანეთისგან პარტიული დოქტრინა და კონსტიტუცია. შესაბამისად, ისინი ცდილობდნენ შეექმნათ არა სოციალისტური, არამედ თანმიმდევრულად დემოკრატიული კონსტიტუცია.

მთლიანობაში თუ გადავხედავთ საქართველოს პოლიტიკურ ძალთა დამოკიდებულებას კონსტიტუციისადმი, დავინახავთ, რომ მას, ძირითადად სამი პოზიციიდან აკრიტიკებდნენ: მემარჯვენეები, როგორც სოციალისტურს; მემარცხენე რადიკალები, როგორც არასაკმარისად სოციალისტურს, ანდა პირდაპირ ბურჟუაზიულს; ეროვნულ უმცირესობათა ზოგიერთი წარმომადგენელი, რომელიც თავისი ეთნოსისათვის უფრო მეტ უფლებებს მოითხოვდა. საკონსტიტუციო საკითხებში სოციალ-დემოკრატიული პარტიის პოზიციასთან ყველაზე ახლოს ფედერალისტები იდგნენ, რომლებიც, მიუხედავად მარქსიზმისადმი კრიტიკული დამოკიდებულებისა, იზიარებდნენ სოციალისტურ იდეოლოგიას და, მთლიანობაში, ლეგულობდნენ კონსტიტუციას, რომლის შემუშავებაში აქტიურად მონაწილეობდნენ ამ პარტიის წარმომადგენლებიც.

³⁴ „ერთობა“, 1921 წელი, 23 თებერვალი

საერთოდ, სოციალისტური იდეოლოგია დომინირებდა იმდროინდელი საქართველოს პოლიტიკურ სპექტრში. ამ მიმართულებას მიეკუთვნებოდნენ ქართველი ესერებიც, რომლებიც ბოლშევიკებისაგან განსხვავებით დადგნენ დამოუკიდებელი ქართული სახელმწიფოს მშენებლობის ნიადაგზე, მაგრამ სოციალიზმის პრაქტიკულად განხორციელების დაწყების მოთხოვნით გარკვეულწილად იხრებოდნენ საბჭოთა რუსეთის მიერ ნაჩვენები გზისაკენ.

სოციალისტები იყვნენ დაშნაკებიც, რომელთა შენიშვნები შეეხებოდა მხოლოდ სხვა ეროვნულ უმცირესობებთან შედარებით სომხების პრივილეგირებული მდგომარეობის უზრუნველყოფას საქართველოში და არა სახელმწიფოებრივი აღმშენებლობის ზოგად საკითხებს.

საქართველოს სახელმწიფოს და მისი კონსტიტუციის იგნორირებაში მდგომარეობდა ქართველი ბოლშევიკების პოზიცია. რაც შეეხება ეროვნულ-დემოკრატიულ პარტიას, მისთვის, როგორც უკვე ითქვა, მიუღებელი იყო კონსტიტუციის "სოციალისტური ტენდენციები".

მთლიანობაში თუ განვიხილავთ, 1921 წლის კონსტიტუცია შეიძლება გამხდარიყო თანხმობის საფუძველი იმდროინდელი ქართული საზოგადოებისათვის, ანუ შეესრულებინა კონსტიტუციის ერთ-ერთი უმთავრესი დანიშნულება. მართალია ზოგის აზრით ის სოციალისტური ტენდენციების შემცველი, ანდა პირიქით, ნაკლებად სოციალისტური იყო, მაგრამ ძირითადად, კონსტიტუცია, რომელიც თანმიმდევრულად ამკვიდრებდა დემოკრატიულ წყობილებას, მისაღები იყო საქართველოს ყველა მნიშვნელოვანი პოლიტიკური ძალისათვის.

1921 წლის კონსტიტუცია - საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სიმბოლო

საქართველოს კონსტიტუციის მიღებით დამფუძნებელმა კრებამ შეასრულა თავისი მისია, მაგრამ საქართველოს ბედი ისე წარი-

მართა, რომ ვერ მოასწრო მიღებული კონსტიტუციით ცხოვრება. 1921 წლის 17 მარტს, ბათუმში გამართულ დამფუძნებელი კრების სხდომაზე კონსტიტუციის მოქმედება შეჩერებული იქნა.

კონსტიტუცია, რომელიც სტამბური წესით ბათუმში დაიბეჭდა, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის უცხოეთში წასვლის წინ, დარჩა ჩვენი სამშობლოს თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობის სიმბოლოდ. მან მნიშვნელოვანი ზეგავლენა მოახდინა შემდგომი პერიოდის ქართული პოლიტიკური აზრისა და, მასთან ერთად, ქართული სახელმწიფოს განვითარებაზე. 1921 წლის კონსტიტუცია დამოუკიდებელი საქართველოს დემოკრატიული სახელმწიფოებრივი წყობილების შექმნის უნიკალურ გამოცდილებას წარმოადგენს. მასში აისახა იმდროინდელი სახელმწიფოებრივი ცხოვრების პრაქტიკა, აგრეთვე ეპოქის მისწრაფებები და შეხედულებები.

მითითებული წყაროები და ლიტერატურა

1. სცსსა, ფ.1825, აღწ.1, საქ.129
2. სცსსა, ფ.1825, აღწ.1, საქ.130
3. სცსსა, ფ.1833, აღწ.1, საქ.180
4. სცსსა, ფ.1833, აღწ.1, საქ.181
5. სცსსა, ფ.1833, აღწ.1, საქ.191
6. სცსსა: ფ.1833, აღწ.1, საქ.736
7. სცსსა: ფ.1833, აღწ.1, საქ.859
8. სცსსა, ფ.1833, აღწ.1, საქ.863
9. სცსსა, ფ.1836, აღწ.1, საქ.46
10. გაზ. "ერთობა"
11. გაზ. "საქართველოს რესპუბლიკა"
12. გაზ. "სახალხო საქმე"
13. გაზ. "საქართველო"
14. ინსასარიძე ვ. პატარა „ოქროს ხანა“. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა 1918-1921. მიუნხენი, 1984.-693 გვ.

Founding Council and the Drafting Process of the 1921 Constitution of Georgia

Malkhaz Matsberidze

Summary

Drafting and Approving the Constitution of Georgia is considered to be one of the crucial events following the Act of Independence (26 May 1918). The paper shows that the Act of Independence served as a basis for the 1921 Constitution, clearly setting the primary principles of state organization: state sovereignty, democratic republic as a political form of independent Georgia; neutrality, respect towards other countries, especially with the neighbour ones; full civic and political freedom, in spite of sex, nationality, religion and social status; free development of all national minorities. The activities and deeds of the Constitutional Commission of the National Council (Parliament of Georgia) of Georgia (June 6, 1918 – March 8, 1919) and that of the Constitutional Commission of the Founding Council (March 18, 1919 – February 21, 1921) are analyzed in some details.

The both Constitutional Commissions were structured according to the party principle and considering the balance of those days political parties, Social-Democrats hold overwhelming majority in the Council. First and foremost the political conception was elaborated by the Constitutional Committee, serving as a foundation for the Constitution. Obviously, it was determined on the basis of the doctrine of the Social-Democrats. The heavy contention over various issues within the Constitutional Committee did not eliminate constructive cooperation over others among the representative of various parties.

The paper demonstrates that the authors of the 1921 Constitution referred to the: 1. Experience of the World Constitutionalism; 2. Pre-Revolutionary Traditions; 3. Doctrine of Social-Democrats; 4. Those days practice of the state-building of Georgia. Constitutions of various countries were referred as sources for the Committee, as well as different works of foreign authors in the filed of Constitutionalism were reflected through comparative perspective.

The authors of Constitution did not follow blindfold to the western models as long as it was clear for them that there was the need for something different grounded in the reality of Georgia. This was determined by the peculiar historical-geographical space, culture-economic and international circumstances.

The critical approach to the various experiences was characteristic to the working process on the 1921 Constitution of Georgia, grounded on the desire of drafting proper Constitution for the existing reality of the country. The process of creation of Constitution procrastinated; although one positive aspect of the course of developments could be easily grasped: the Constitution was based on the existing practise of statehood of Georgia.

The project of constitution was published in the beginning of June, 1920, comprised of 17 Chapters and 166 Paragraphs. The discussion of the project of the constitution opened on November, 24, 1920 by the Founding Council, following to the special normative. During discussion of the draft document the different understandings and conceptual approaches to the document were staged, both from the side of various political parties, as well as within the Social-Democratic Party. The various corrections were made in the draft document, as considered by the Social-Democrats.

On February 21, 1921, the Constitution of the Democratic Republic of Georgia was adopted by the Founding Council on its special session, under extraordinary conditions, in the midst of the war with the Soviet Russia. The paper stresses that the documents significantly influenced over the future formation of the Georgian political thought and determined the way of development of the Georgian state.